

УДК 370.16:78

А. С. Полякова
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

НАВЧАЛЬНО-МУЗИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: РОЗКРИТТЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ

У статті проаналізовано визначення потенціалу в різних аспектах: філософському, психологічному, педагогічному, музикознавчому тощо. Розглянуто сукупність педагогічних умов, які дозволяють забезпечити ефективний розвиток навчально-музичного потенціалу учнів початкової школи. Надано сутнісні характеристики потенціалу як феномену, що визначає унікальність життєдіяльності людини, виступаючи чинником її певного саморозвитку. Наголошено, що потенціал є своєрідною внутрішньою силою, що характеризується спроможністю впливати і активізувати навчання як діяльність, за результатами якої й визначається міра сформованості та розвиненості особистості.

Ключові слова: навчально-музичний потенціал, молодші школярі.

Постановка проблеми. Сучасна освіта в Україні потребує нових підходів щодо становлення особистості учня. Серед актуальних проблем сьогодення особливої уваги потребує зростання ролі музичного виховання. З'являється нагальна потреба у творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуальних й духовно-розвинених громадянах.

Тож актуальним постає питання щодо розвитку й реалізації навчального потенціалу учні молодших класів.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема розвитку навчально-музичного потенціалу багатогранна й різнопланова, оскільки визначає не лише природу музичності, її структуру та діагностику, але може досліджуватись у різних аспектах: філософському, психологічному, педагогічному, музикознавчому (Ю. Афанас'єв, І. Зязюн, І. Кучерявий, О. Клепіков, О. Олексюк, В. Шановський та інші).

На даний час у музичній педагогіці проблема потенціальних можливостей, здібностей школярів досить глибоко досліджена. Насамперед слід назвати теоретичні концепції, розвинені в роботах Д. Богоявленської, С. Науменко, С. Рубінштейна, Г. Тарасова, Б. Теплова та інших. З-поміж музикознавців (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, В. Медушевський, Є. Назайкінський, А. Сохор, Б. Яворський та ін.) існує досить поширена думка про вагоме значення навчальної музичної діяльності в становленні всебічно розвиненої людини, але разом з тим на сьогодні зміст і форми організації роботи з розвитку навчального потенціалу розроблені недостатньо.

Незважаючи на значну кількість теоретичних і емпіричних досліджень, які було проведено в галузі музичної освіти, значущість вивчення проблеми розвитку навчального потенціалу у процесі музичної діяльності школярів не знижується. Розуміючи й не заперечуючи важливість означеного феномену, на практиці вчителі музики надають недостатньо уваги впровадженню його в навчально-виховний процес, а інколи й зовсім ігнорують.

У процесі ж розв'язання проблеми розвитку навчально-музичного потенціалу учнів виникає низка суперечностей: між метою і завданням інноваційної системи гуманітарної освіти та традиційним змістом і технологіями викладання в загальноосвітніх школах; між значним творчим потенціалом музичного мистецтва та недостатньою його реалізацією в існуючій навчально-виховній практиці, між потребою охоплення значного об'єму навчального матеріалу та недостатньою підготовленістю дітей до розкриття власного музично-навчального потенціалу.

Мета статті – з'ясувати сутність навчально-музичного потенціалу молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія людини з навколишнім середовищем завжди обумовлює наявність у неї потенційних сил, які складають внутрішній механізм її діяльності. Цим і визначається їх місце й роль у системі сутнісних характеристик людини. Зазвичай потенційні сили характеризуються як її можливості. Психологи відносять їх до якостей, задатків, здібностей. Сукупність усіх людських якостей, здібностей та можливостей, які задають вимір людському існуванню, актуалізують сутнісні сили під час цілеспрямованої діяльності, концентруються в потенціалі особистості (від лат. *Potentia* – сила) [7, 431].

З довідкової літератури дізнаємось, що *potentia* – сила, яка розглядається як сукупність наявних засобів, сил, запасів, можливостей у певній галузі, що можуть бути використані [1, 121].

Досліджуючи проблеми людської діяльності, як універсального способу реалізації сутнісних сил, учені по-різному підходять до визначення змісту та структури цього поняття. Так, В. Шановський вважає, що сутнісні сили – це утворення, які є рушійним імпульсом, механізмом і мірою реальних можливостей діяльності людини, через яку вона вступає у взаємозв'язок із соціальним середовищем, щоб, з одного боку, присвоїти його соціальну якість, а з іншого, – самоутвердитися, реалізуючи себе в конкретно-історичній системі суспільних відносин. Сутнісні сили й діяльність автор розглядає як три відносно самостійні, але пов'язані між собою біологічні (що можуть впливати на соціальні) та соціальні утворення. Це: 1) потенційні сутнісні сили (здібності); 2) спонукально-мотиваційні сутнісні сили (потреби, інтереси, цілепокладання); 3) людська діяльність, яка є способом реалізації сутнісних сил. Родовими типами здібностей людини, згідно з автором, є інтелектуальні, почуттєві, комунікативні, фізичні, емоційні, вольові, моральні [12].

Ю. Афанасьєв, розкриваючи значущість та ємність сутнісних сил особистості, визначає соціально-культурний потенціал художньої діяльності. Автор зауважує, що в реальному бутті спосіб людської діяльності не існує поза людських сутнісних сил, поза всією сукупністю відносин, потреб, здібностей, інтересів та устремлінь людини. Спосіб діяльності входить у сутнісні сили людини як їх найважливіша складова, що характеризує її на рівні культурної істоти. Приділяючи увагу творчому потенціалу мистецтва, автор поєднує його з творчим потенціалом митця, акцентуючи увагу на таланті як певній сукупності творчих потенцій особистості, що необхідні для здійснення нею творчої діяльності, доводячи, що талант – це високорозвинений творчий потенціал особистості [2, 12–76].

Зв'язок між особою і творчістю людини визначають І. Кучерявий і О. Клепиков у терміні «потенціал». Потенціал автори пов'язують із усвідомленням діяльного начала, буття індивіда, під яким розуміється сила, здібність, потенціальні можливості, душевна енергія. Реальність, яка відображається в терміні «потенціал», перебуває на стику природного (об'єктивного) і соціального (суб'єктивного), внутрішнього й зовнішнього, статичного та динамічного проявів. Потенціал, актуалізуючись, фіксує суперечність, джерело саморозвитку певного явища, що реалізує себе ззовні. Із визначеного авторами можна узагальнено сформулювати таке твердження, що потенціал – це властивість будь-якого організму, але, головним чином, є величиною, що характеризує суб'єкт творчості, його силу, потенційну енергію. Для його реалізації суб'єктом творчості виступає людина, колектив, народ, суспільство.

Автори розглядають поняття «творчий потенціал особи» по-різному і передають його в таких поняттях, як «духовний потенціал особи», «інтелектуальний потенціал», «творчий потенціал» і «трудова потенціал» людини. Розглянемо коротко ці поняття.

О. Олексюк приділяє велику увагу духовному потенціалу особистості з позиції розкриття її сутнісних сил. Згідно з її педагогічною концепцією, міру можливостей актуалізації духовної сутнісної сили в реальній цілеспрямованій діяльності встановлює духовний потенціал особистості, який є складним духовним утворенням, що проростає з трьох взаємозв'язаних засад, зокрема з досвіду: 1) гармонійного розвитку духовних сутнісних сил людини; 2) інтегрування пізнавальної, емотивної та волюнтативної складових світовідношення; 3) діяльного світовідношення як процесу, у якому формуються можливості актуалізації духовної сутнісної сили [10, 264].

Духовний потенціал особи – це, на думку І. Кучерявого та О. Клепикова, внутрішня, психічна можливість її розвитку, внутрішня енергія, спрямована на творче самовідбиття й самоствердження. Сенс поняття духовного потенціалу особи коротко можна передати так: це є інтегральна характеристика психічних можливостей людини, її самореалізації. Структура духовного потенціалу складається з:

можливостей суб'єкта, які ще не розвинуті у творчі здібності, внутрішніх (суб'єктивних) можливостей, що активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб'єкта на предмет творчості (рівень технічної активності, стиль творчої діяльності тощо).

Особливого значення набуває розкриття сутнісних сил, у тому числі й навчального потенціалу, на ранніх стадіях їх розкриття, у молодшому віці школярів, який розкривається в їх інтелектуальних можливостях.

Інтелектуальний потенціал, на думку І. Зязюна, – це особистісні досягнення в розвитку логічного мислення, що характеризуються неповторністю, унікальністю творчого обдарування і творчої дії людини, тобто передає соціально-психологічні можливості людини. Воно відображає такі явища, як здібності, знання, навички та вміння. До структури інтелектуального потенціалу належать духовні цінності, ідеали, переконання, орієнтації, інтереси особи [5, 11–57].

Поняття «творчий потенціал особи» в філософському сенсі розглядається як синтетична якість особи, що характеризує міру її можливостей ставити й розв'язувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення. Творчий потенціал особи пов'язується зі здатністю самостійно ставити й вирішувати в тому чи іншому вигляді людської діяльності суспільно значимі проблеми. Його можна показати у вигляді сукупності різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (компетенції, уміння, навички, здібності), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності).

У соціологів особливого значення набувають дослідження трудового потенціалу, його структури. В останнє виділяють, як правило, три компоненти: виробничо-кваліфікаційний, психофізіологічний та особистісний. Виробничо-кваліфікаційний характеризується обсягом загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь; психофізіологічний – рівнем здібностей, станом здоров'я, типом нервової системи, працездатністю, витривалістю тощо; особистісний – рівнем соціальної зрілості людини, ступенем засвоєння нею норм свідомого ставлення до праці, змістом потреб, інтересів, установок у сфері праці.

Не зважаючи на значну кількість розробок (Д. Богоявленська, М. Боден, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, Р. Грановська, В. Козленко, В. Моляко, К. Тейлор, Е. Торранс та ін.), автори вважають за доцільне відмічати сутнісні сили як «творчий потенціал особи». Це поняття коротко вони передають так: «це інтегральна властивість у вигляді здібності, що дає змогу людині здійснювати предметну діяльність». За своїми витокami ця властивість індивіда є результатом природної й соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає праця або доцільна діяльність, що органічно включає свідомість і спілкування, які проявляються у формі пізнавальної та комунікативної діяльності.

Оскільки предметом нашої уваги є розвиток навчально-музичного потенціалу школярів, ми схильні вважати необхідним розглядати навчальний потенціал як синтез усіх розглянутих нами визначень, оскільки навчальний потенціал містить у собі і творчий прояв особистості, тобто творчі можливості людини, які мобілізують її життєві сили, гармонізують функціонування психічних процесів в унікальний ансамбль і розкривають психофізіологічні, емоційні, інтелектуальні та особистісні резерви. Духовний потенціал у структурі навчального є мірою можливостей актуалізації духовної сутнісної сили в реальній цілеспрямованій діяльності людини. Він є відображенням міри втілення ідеї Краси у виразності форм та естетичної досконалості структури художнього матеріалу. Інтелектуальний фактор є загальним показником розвитку людини, її соціально-психічних можливостей, які відображаються в знаннях, компетенціях. Творчий потенціал характеризує міру креативності школярів у реалізації набутих знань. Значним, на нашу думку, у структурі навчального потенціалу є трудовий потенціал, тому що без працездатності, наполегливості всі раніше перераховані складові не проявляться повною мірою.

Визначена теоретична сутність потенціалу уможлиблює розкриття змісту розвитку музично-навчальних можливостей учнів початкової школи та винайдення шляхів подальших перспектив у прояві специфічних музично-навчальних здібностей молодших школярів, оскільки ми вважаємо, що навчальний потенціал – це шлях до саморозвитку учнів на шляху до максимального їх розкриття.

Процес успішного розвитку навчально-музичного потенціалу залежить від багатьох складових, серед яких ми вважаємо за доцільне виділити цілепокладання та інтереси, психічний розвиток учнів, інтелект, творчі можливості, музичні здібності та процес самореалізації.

Розвиток навчально-музичного потенціалу учнів молодшого шкільного віку є одним із найважливіших факторів, які, на нашу думку, є визначальними для успішного здійснення музичної діяльності. Він є, передусім, природним результатом тривалої роботи вчителя й учня. Весь процес занять, окрім передачі учневі необхідних музичних знань, компетенцій, доцільно уявляти як безперервне вдосконалення його природних задатків і набуття на їх основі нових якостей, що стають необхідними йому в подальшому навчанні.

Висновки. Навчально-музичний потенціал, як функціональна характеристика особистості учня молодшого шкільного віку, визначає унікальність життєдіяльності людини та є чинником її саморозвитку. Означений феномен має класові різновиди, прояви яких залежать від характеру сприятливих умов. Потенціал людини як внутрішня сила, енергія суб'єкта творчості, характеризується проникаючою спроможністю та впливає на всі прояви її життя (у тому числі музичного навчання). Сферою актуалізації потенціалу виступає навчання як діяльність, за результатом якої й визначається міра сформованості та розвиненості

молодших школярів. Навчально-музичний потенціал у перспективі його вивчення гідний спеціальної уваги стосовно змісту та структури, тому ми вважаємо за доцільне розкривати його теоретичну сутність у подальшій науково-практичній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеологический словарь (под общ. ред. А. А. Деркача). – Н. : Изд-во РАГС, 2006. – 121 с.
2. Афанась'єв Ю. Л. Соціально-культурний потенціал художньої діяльності / Ю. Л. афанас'єв. – Львів, 1990. – 160 с.
3. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М., Изд-во АПН РСФСР, 1956.
4. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник / М. М. Заброцький. – Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006. – 112 с.
5. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / Філософія сучасної професійної освіти // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. – Київ : Віпол, 2000. – 636 с.
6. Зязюн І. А. Безсвідома і творча інтуїція / І. А. Зязюн // Професійна освіта : педагогіка і психологія. – Ченстохов : Вид-во Вищої Педагогічної школи, 2003.
7. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карленко ; под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
8. Кучерявий І. Т. Творчість основа розвитку потенційних джерел особистості : навч. посібник / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков. – К. : Вища школа, 2000. – 288 с.
9. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології : навч. посібник / С. І. Науменко / Укр. центр творчості дітей та юнацтва. – К. : 1995. – Ч. 1. – 102 с.
10. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва : навч. посібник / О. Олексюк, М. Ткач. – К. : Знання України, 2004 – 264 с.
11. Творча особистість вчителя : проблеми теорії і практики : збірник наукових праць / ред. кол. : Н. В. Гузій (відп.ред.) та ін. – К. : УДПУ, 1997 – 319 с.
12. Шановский В. К. Диалектика сущностных сил человека (опыт комплексного подхода) : монография / В. К. Шановский ; ред. И. В. Бычко. – Киев : Вища школа, 1985. – 170 с.

РЕЗЮМЕ

Полякова А. С. Учебно-музыкальный потенциал младших школьников – раскрытие теоретической сущности.

В статье проанализированы определения потенциала в различных аспектах: философском, психологическом, педагогическом, музыковедческом. Рассмотрены совокупность педагогических условий, позволяющих обеспечить эффективное развитие учебно-музыкального потенциала учащихся младшей школы. Определено, что потенциал – это феномен, который определяет уникальность жизнедеятельности человека выступая фактором его саморазвития. Потенциал – это своеобразная внутренняя сила личности, которая характеризуется способностью влиять и активизировать обучение, как деятельность, по результатам которой и определяется мера сформированности и развитости ученика.

Современное образование в Украине требует новых тенденций в развитии – это всесторонность и гармония. Среди актуальных проблем особого внимания заслуживает вопрос возрастания роли музыкального воспитания. Появляется настоятельная потребность в творческих, деятельных, одаренных, интеллектуальных и духовно развитых гражданах, у которых проявляется и музыкально-учебный потенциал.

Поэтому актуальным становится вопрос о развитии и реализации учебного потенциала учеников младших классов. Проблема развития учебно-музыкального потенциала многогранна и разноплановая, поскольку определяет не только природу музыкальности, ее структуру и диагностику, но может исследоваться в различных аспектах: философском, психологическом, педагогическом, музыковедческом.

В настоящее время в музыкальной педагогике проблема потенциальных возможностей, способностей достаточно глубоко исследована. В то же время, несмотря на значительное количество теоретических и эмпирических исследований, проведенных в области музыкального образования, значимость изучения данной проблемы не снижается.

Ключевые слова: учебно-музыкальный потенциал, младшие школьники.

SUMMARY

Polyakova A. Educational and musical potential of primary school pupils – disclosure theoretical essence.

In the article the definition of potential in various aspects are given: philosophical, psychological, pedagogical, and musicological. A set of pedagogical conditions that would ensure the effective development of educational and musical potential of primary school pupils is considered. It is found out that the potential is a phenomenon that determines the uniqueness of human factor in addressing its particular self. Potential is a kind of inner strength, characterized by the ability to influence and activate learning how to work, the results of which determine the degree of development and formation of the personality.

Modern education in Ukraine requires new trends in development of the comprehensiveness and harmony. Among the topical issues of special importance is the issue of increasing the role of musical education. There is an urgent need for creative, active, talented, intelligent and spiritually developed citizens who have manifested musical and academic potential.

Therefore actual there is a question about the development and implementation of the learning potential of junior students. The problem of development of the educational and musical potential is multi-faceted and diverse as it determines not only the nature of music, its structure and diagnosis but can be analyzed in various aspects: philosophical, psychological, pedagogical, musicological (V. Shanowski, Yu. Afanasiev, I. Kucheryavaya, A. Klepikov, O. Oleksyuk, I. Ziaziun and others).

Currently, in musical pedagogics, the problem of potential opportunities, abilities has not been investigated deeply enough. In the first place should be called a theoretical concept disclosed in the works of B. Teplov, S. Rubinstein, G. Tarasov, S. Naumenko, D. Epiphany and others. Despite the considerable amount of theoretical and empirical studies in the field of music education, the importance of studying this problem is not reduced.

Key words: *educational and musical potential, primary school pupils.*